

Mannen som fann sig själv i Afrika

När den unge Michel Leiris publicerade sin fritt skrivna dagbok från en vetenskaplig expedition i Afrika väckte den föga entusiasm hos akademikerna. Nu verkar det som om tiden hunnit i kapp boken, skriver Karl Steinick apropå en återutgivning av *L'Afrique fantôme*.

Den som gör en resa har något att berätta och är resan lång bör det rimligtvis finnas åtskilligt att orda om.

Saklitteratur

Michel Leiris
L'Afrique fantôme
Miroir de l'Afrique
Gallimard Folio

Den franska etnografiska expeditionen, la Mission Dakar-Djibouti, avseglade från Bordeaux den 19 maj 1931 (klockan 17.50 för att vara exakt) och återkom till Marseille den 16 februari 1933 så nog fanns en del att förtälja, vilket framgår av den dagbok som expeditionens arkivare och sekreterare förde på färden över den afrikanska kontinenten.

Föremål och data

Avsikten med denna grandiosa antropologiska utflykt var att samla föremål och data från Senegal i väster till Etiopien i öster. Deltagarna var forskare

med olika specialiteter under ledning av Marcel Griaule, ännu en väl etablerad i den parisiska intellektuella miljön. Riktigt detsamma kan man inte säga om dagboksskrivaren Michel Leiris. Även om han kände de flesta som var, eller skulle bli, något i mellankrigstidens Paris – och det var ju rätt många – så hade han i stort sett ingen antropologisk skolning alls.

Surrealister

Något är yngre än seklet själv hade Leiris efter studentexamen börjat odla litterära intressen – och dito bekanta. Han kom in i kretsen av surrealisterna kring André Breton, men blev som de flesta utesluten ur rörelsen efter bråk med surrealisthövdingen själv. George Bataille skulle däremot bli en nära vän, liksom Picasso och Giacometti, för att bara nämna några.

Hur Leiris hamnade i Afrika? Tja, känner man bara rätt människor så. Vanlig banal vänskapskorruption var det dock inte fråga om. Den akademiska verksamheten i Frankrike har aldrig varit så skild från den konstnärliga, som i de flesta andra länder. Vid den här tiden överlappade huvudstadens kretsar varandra rejält och inte minst företrädarna för den ännu relativt unga antropologiska disciplinen umgicks flitigt med litteratörer och artister.

Rätt länge hade det "primitiva" och det "exotiska" lockat konstnärerna. Gauguin drog till söderhavet och Picasso satte afrikanska masker på sina avig-nonska mademoiseller. Surrealisterna sökte i det undermed-

vetna efter drifter och myter, något köttigare och mer barbariskt än civilisationens anemiska *finesse*.

Josephine Baker, jazz och varför inte självaste Afrika kunde erbjuda något nytt och färgligt. Michel Leiris började mot slutet av tjugotalet alltmer intressera sig för vad de unga forskarna kring Marcel Mauss, den store antropologiske lärofadern, höll på med och han gick på en del av Mauss föreläsningar. Just fyllda trettio utan några särskilda planer för resten av livet befann han sig plötsligt på väg till Afrika.

Kolonier

La Mission Dakar-Djibouti var ett stort spektakel och det hela företogs med statsunderstöd och hopsamlade medel, och färden skulle gå genom de franska västafrikanska kolonierna tvärs över hela kontinenten. Ett slags vetenskapligt kolonial-äventyr skulle man kunna kalla det, ett gigantiskt prylsamlingefölje som skulle hemföra tusentals föremål katalogiserade av Leiris på registerkort.

När han inte sysslade med detta skrev han i sin dagbok. Nästan varenda dag plitade han ner funderingar om livet, iakttagelser av folk och vardagsliv. Han noterar att Griaule sitter och somnar på bio i Dakar och han redogör för sina egna erotiska drömmar.

Det ingick i arbetsuppgifterna att han skulle skriva expeditionens historik men när dagboken publicerades året efter hemkomsten, under titeln *L'Afrique fantôme*, väckte den föga entu-

siasm hos Marcel Griaule och hans mer vetenskapligt sinnade kolleger.

Herregud, inte var det så här det skulle se ut. Vad skulle folk – och inte minst kolonialmyndigheterna – tro om antropologerna när de läste detta. Leiris är ingen vän av imperialismen och han framställer emellanåt hela det antropologiska projektet som rätt meningslöst. Å andra sidan är han också en noggrann nedtecknare av ritualer och sedvänjor, inte minst de etiopiska offerriterna han iakt-tar i trakten av Gondar fascinerar honom mycket och han redogör ingående för dem även när han själv blir deltagande observatör.

Ibland ligger han dock på tält-sängen och undrar varför han befinner sig mitt i Afrika tillsammans med ett gäng träkmän-sar i stället för att vara hemma hos frun och vännerna i Paris. Vad skall det vara bra till?

Antropolog

Till att finna en väg genom livet. Efter denna långa resa hade Leiris inte bara massor att berätta, han kom också att fortsätta på den inslagna vägen. Han blev antropolog till yrket, om än inte en av de helt ordinära. Han fortsatte att intressera sig för litteratur och skrev förutom ytterligare arbeten om de afrikanska erfarenheterna en rad självbiografiska verk, inspirerade av psykoanalys och filosofi.

Efter kriget drogs Leiris till existentialismen och var nära vän till Sartre och engagerade sig liksom honom i kampen mot kolonialismen.

När han dog, nästan nittio år gammal had antropologin hunnit i kapp dagboksskrivaren som reste hela vägen över Afrika för att leta efter sig själv. I Frankrike har det alltid funnits ett nära samband mellan antropologins berättande och det litterära skapandet, liksom det ju över huvud taget har funnits en öppnare hållning till akademiskt skrivande – mindre strängens skulle en del vilja påstå.

Under senare år har emellertid antropologin även utanför Frankrike – framför allt i USA – kommit att intressera sig för etnografins berättande och det litterära folk och kulturer – som just berättande. Handlar inte detta lika mycket om att skriva som om att beskriva, och vad har egentligen den skrivande iakttagaren själv för roll i berättelsen?

Utän att teoretisera över dessa frågor speglade Michel Leiris hela denna problematik i sina dagboksnotater och har egentligen någon av dagens postmodernistiskt anstrukna antropologer skrivit ett djärvare verk än Leiris fantombok?

Fantomvetenskap

När nu *L'Afrique fantôme* kommer ut på nytt, tillsammans med några andra av Leiris afrikanska studier, i den 1 500 sidor tjocka *Miroir de l'Afrique* (Gallimard Folio) då är det inte bara av historiskt intresse. Leiris blev antropolog av sin Afrika-tripp på trettioalet, men under senaste decenniet har antropologin blivit något av en leirisisk fantomvetenskap.

KARL STEINICK

Utställning om film och konst

Med anledning av hundraårsfirandet av engelsk film har Hayward Gallery och British Film Institute skapat en utställning om filmens och konstens ömsesidiga beroende. Ulrika Åström har varit där.

Engelsk film är hundra år. För att fira det har Hayward Gallery i London och British Film Institute gett 10 filmare och konstnärer i uppdrag att manifestera filmens och konstens avtryck i varandra. För brittisk film och konst har, säger arrangörerna, alltid haft ett särskilt förhållande. Spellbound: Art and Film kallas utställningen som inte vändas över dubbelheterna, utan färdas rakt ut i det kreativt möjliga.

Pistolskott

Katastrofbangar, pistolskott, en hjärtpluss och flytande musik addar Peter Greenaways installation *In The Dark* med filmiska judschabloner. Allt i Dolby. Greenaway plockar isär filmens

moment i text, skådespelare, rekvisita och publik. Texten är för honom filmens stoff, här som dagstidningar, en ny för varje av utställningens dagar; nyheter, skvallar, olyckor och skandaler.

Rekvisitan är utlagd som akter eller stilleben, alla med egna teman, som bilder av händelser som redan hänt, av liv som väntar att bli levit; stranden, älskarinnan, operationen, mordmysteriet, barnkammaren, razzian, gäststället.

Glasburar

Skådespelare utan regi, roller och repliker överblickar mot hela scenen ur glasburar. Karaktärer med naturligt rött hår, som agerat i en Spielbergfilm, gjort en Jane Austen familj eller Hamlet. Greenaway är uttalt intellektuell, men det är en livsfarlig känsla för det oväntade som gör installationen dramatisk. Stor-lagen som alltid låter han liv, konst och film förföra varandra. Publikens är den levande anledningen.

Douglas Gordons 24-hour *Psycho* är tvärtom minimalistisk. Projicerad mot duken med 2-3 rutor i sekunden är Hitch-

Psycho – två rutor per sekund. Projicerad mot duken med 2-3 rutor i sekunden är Hitchcocks thriller utdragen till omänskliga 24 timmar. Effekten är hypnotisk.

cocks thriller utdragen till omänskliga 24 timmar. Effekten är hypnotisk. Filmen behåller precis så mycket rörelse att varje bild kan ses övergå i nästa. Förloppet bryts ner till minimala skeenden och spänningen mellan filmrutorna, mellan varje rörelse, blick och scen stegras intill bristningsgränsen. Det är som om filmens undermedvetna

tagit över berättandet och gör det detaljerat obeckligt.

Än mer stilla är Fiona Banners *Apocalypse Now*, hela filmen nedtecknad på ett pappersark stort som en filmduk, handling, scener och repliker. Hon fixerar filmbilderna till stillbilder som i betraktarens huvud blir till filmbilder igen. Det är en fascinerande paradox, att skriva rörliga bilder, men än mer fascinerande är det att bevittna Fiona Banners *obsession*. Andra Vietnam-filmer hon skrivit är *The Deer Hunter*, *Platoon* och *The Nam*. Sista Scenen och helikoptern lyfter: "The sounds of its engines fades - you can hardly see it any more."

Döden

Damen Hirst är besatt av döden. "You kill things to look at them" säger han, en bara allt för driven tanke. I *Hanging Around* låter Hirst sin hjätte Marcus sprida död omkring sig. Känslosligt störd, "incredibly bored" och besatt av sin längtan att flyga, eller falla driver han sina tre fruar till självmord och tar till skyarna i en Spitfire samtidigt som han deklarerar: "I love life." Filmen är ihopfogad

av surrealistisk glossighet och Hirsts egen konst, fjärlar, ping-pong-bollar och dött kött, och verkar med sin chockartade stil mycket bekant.

Ridley Scott visar filmat original material från *Alien* och *Blade Runner*. Eduardo Paolozzi sina filmsets, Paula Rego inspirerad av Disneys tecknade *Snow White* och *Fantasia* målar svartsjuka och våld. Boyd Webb beskriver kärleken mellan två popcorn-kärnor. Terry Gilliam visar ett arkivskåp i panoramaformat med filmiska överraskningar och Steve McQueen en svartvit film om avstånd.

Gränslös

Både konst och film är verkligheten iscensatt som någonting annat. Men filmen kanske än mer gränslös. Kameran är ögat befriat från tidens och rummets begränsningar, fritt att likställa ingen och alla av universums platser, att förstöra och förminska. Mot den vita duken avkodar filmen världen som den vill. Och det lyckas vara det Spellbound vill förmedla

ULRIKA ÅSTRÖM

"Sk Joh på e frisi meci sikt que för.

F gens inte h propo i mitt

Vad hans bred t om eh henne motst. Me man skolm henne

KU

Teater Uppsa Estlan ningar på Upp ra scer

15 s musik domky 50 sän framf ket ita gissera ver.

Han med di Estlan medve mer i c länder finns V både i Oslo, s dossi. (

Upsc

till Under ren hål trädgå gar, ko utställ Den 4 i Lars K kallad och nöj